

Fajrajzl: strategie

Sňatkové a reprodukční strategie české populace v posledním desetiletí

Pro začátek je třeba si vymezit několik pojmů. Co jsou to ty sňatkové a reprodukční strategie? Jak tvrdí Bourdieu, reprodukční strategie se dají rozdělit do několika na sobě závislých skupin (Bourdieu 2002), mezi něž patří i strategie sňatkové. A společným smyslem všech těchto reprodukčních strategií je dostat rodinu (rod) takříkajíc na výsluní, jak nejvíce je to možné. Zkrátka zařídit dalším generacím co nejvýhodnější startovní pozici, či co nejhodnotnější odkaz.

Mezi základní skupiny reprodukčních strategií patří *Ekonomické investiční*, jejichž náplní je manipulace s kapitálou všeho druhu za účelem zisku, samozřejmě. Dále *dědické*, které jak už název napovídá, předpokládají dědičný přesun hlavně materiálního bohatství z generace na generaci, předpokladem je samozřejmě již nabyté bohatství a odhodlání toto bohatství nepromrhat, udržet a předat dále. *Vzdělávací* strategie kladou důraz na co největší rozvoj vzdělání v dalších generacích. Zajímavé jsou strategie *profylaktické*, kladoucí důraz na biologickou stránku reprodukce. A na závěr dvě úzce spojené skupiny strategií, *symbolické*, nejrůznějšími způsoby se snaží udržet jakousi prestiž rodiny a *sociodiceje* jejichž cílem je obdobně legitimovat rodinnou nadvládu. Nesmíme však zapomenout na strategie *sňatkové* zmíněné i v názvu, kde se všechny možné druhy rodinného zisku z předchozích strategií pojí na výběr vhodného partnera.

Druhou věcí, kterou je potřeba si vyjasnit bude: co je podstatné na posledním desetiletí? Jakou změnou si prošla naše společnost? Možná bude mé tvrzení až příliš troufalé, ale dovolím si říct, že podle mého názoru zažívá česká společnost kontinuální vývoj, pouze s menšími odchylkami (např. náhlý pokles rozvodovosti kolem roku 2000), již více než dvacet let. Největší změnou lze vnímat ??? pád komunismu, který zde svou politikou eliminoval téměř všechny druhy rodinných reprodukčních strategií. A tím připravil ~~dosud zcela nevídanou~~ půdu ??? ~~ať už~~ pro začátky nových strategií nebo pokusy navázat na staré. Respektive znehodnotil jejich objekty, zničil rodinné podniky a rodinná prestiž se ztratila v průměrnosti, která byla nejvyzdvihovanější hodnotou, ~~v podstatě~~ po dobu čtyřiceti let. České rodiny si však našly ~~Y~~ způsob jak vylepšovat, ~~alespoň minimálně~~ své pozice. Nejvíce pomocí nejrůznějšího „zneužívání“ státních zdrojů. K tomu bylo nejvhodnější vhodné „rozmístění“ rodinných příslušníků v různých podnicích a podobně. Ze všech strategií tak přežila v podstatě jen jediná a to sňatková, nejvhodnější k rozšiřování ~~takovýchto~~ rodinných sítí a vytváření nového druhu rodinných „podniků“.

Nicméně po roce 1989 dostaly rodiny možnost navracet se zpět k původním reprodukčním strategiím a nejen to, když lidé začali hledat nové smysly bytí a osobně bych některé takto nově vytvořené strategie ani nenazýval reprodukčními. Pojem rodiny pro spoustu jedinců přestal znamenat nezbytnou výchovu dětí a předávání jakéhokoli druhu kapitálu či odkazu dalším generacím, ale byl redukován například na pouhé soužití dvou jedinců. Reprodukční strategie se tak dají v určité míře na

ústup a nahradily je tak „strategie přežívání“ neboli nulové reprodukční strategie, jak jsou pojmenovány v knize *Rodina a společnost*. Tyto strategie jsou s největší pravděpodobností produktem nových tlaků společnosti na každého jedince zvlášť, primární hodnotou se stala kariéra a až na teprve druhém místě případně zajištění výchovy dítěte, ne však nutně ve dvou. Dalším faktorem je ~~bezsporný~~ fakt, že za čtyřicet let komunismu a podporování nových rodin se u nás, více než by bylo přirozené, velice rozšířilo vytváření rodin s každou další generací a naopak formát tradiční rodiny takřka vymizel. To vše a nejen to napomohlo na počátku devadesátých let vytvořit zcela nové formy rodin a domácností, mezi něž řadíme především takzvané *singles*, svobodné matky, nesezdaná soužití, nesezdaná soužití s dětmi, sezdaná nesežití, sezdaná nesežití s dětmi a tak dále (Možný 2008). Některé z těchto forem a životních strategií ještě nejsou ani přesně vymezené a definované, natož měřitelné a sledovatelné, sledovat můžeme jen doprovodné jevy jako zvyšující se věk prvorodiček, stoupající počet rozvodů, domácností jednotlivců a naopak klesající sňatečnost.

Toliko k jedné straně mince vytvořené změnami po pádu komunismu. Rodiny samozřejmě nezmizely v hodnotovém chaosu a kariérním tlaku, rodiny devadesátých let jen neměly na co navázat při vytváření svých reprodukčních strategiích a musely pracovat s tím co z rodin „zbylo“. Které strategie měly a které naopak neměly **nejmenší** smysl. Pro toto srovnání nám myslím postačí opětne vyjmenování Bourdieuvy strategické typologie. Začnu materiální *dědickou* strategií, která v posledních letech naráží na již zmiňovaný fenomén nových rodin s každou další generací. Nové rodiny si zkrátka nemohou dovolit spoléhat na kontinuální návaznost na „starou“ původní rodinu, ale jsou budované kompletně od začátku na zcela nových základech. **????** *Ekonomicko investiční* strategie to měly z hlediska návaznosti asi opravdu nejtěžší, jako protipól k těmto v poslední době ne zcela rozšířeným strategiím myslím můžeme položit strategie *vzdělávací* a *symbolické* (pracující mimo jiné i s kulturním kapitálem) jejichž rozmach je dán možná i charakterem revoluce, ale především náhlou dostupností, jak vzdělání, tak kultury a volnosti, zároveň se jednalo o jakousi přirozenou cestu na zvýšení šancí potomků na životní úspěch.

Co ale považuji opravdu jen za fenomén několika posledních let, je rozmach strategií *profylaktických* dbajících na zdraví celé rodiny. Jsou to strategie **přeci** jen velmi těžko měřitelné, ale ve svém okolí to pozoruji téměř dnes a denně, tato péče začíná již s narozením nového člena rodiny, samozřejmě co nejpřirozenější cestou, kojit je nezbytné minimálně do jednoho roka, léčiva už nikdo nepodává bezhlavě, ale zajímá se, zdravý a sportovní životní styl se pomalu stává mainstreamem, ale nejvíce je to vidět na rozmachu biostravy a zdravé kuchyně.

Ve výčtu pominu strategie *sociodiceje* jejíž fungování si popravdě ani nedokážu v naší nynější společnosti se silnou střední třídou zcela představit.

Na závěr je nutno ještě říci co se stalo se sňatkovými strategiemi, na které šlo v podstatě jako na jediné po roce 1989 navázat. Už jen na základě poklesu sňatečnosti lze usoudit, že nyní rozhodně

nemají reprodukční primát, jejich opodstatnění se rozplynulo s nástupem kariérismu.

Zdroj:

Bourdieu, P. 2002. "Reprodukční strategie a formy nadvlády". Sociální studia, č. 8/2002, s. 78-91.

Možný, I. 1991. *Proč tak snadno*. Praha: Sociologické nakladatelství

Možný, I. 2008. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Odevzdáno pozdě a nasáno ledabyly. Právopis, anakoluty, fráze...

Blanka Havelková | **ČESKÁ RODINA V SOCIÁLNÍ TRANSFORMACI**

JAK REAGOVALA ČESKÁ RODINA NA ZMĚNU DOMINACE SOCIÁLNÍHO A EKONOMICKÉHO KAPITÁLU A JAK SE MĚNILA OD ROKU 1989

ČTVRT STOLETÍ ZMĚN POSTUPU VE SPOLEČENSKÉM ŽEBŘÍČKU

Přeměny podoby rodin zapříčinilo mnoho aspektů. V této eseji se zaměřím na změnu dominance sociálního a ekonomického kapitálu a jejich souvislost se změnami v české společnosti. Je stále ještě rodina to, čím se chlubíme, když chceme získat společenský postup? Pomáhá nám rodina na cestě životem? Spíš než sociální vazby volíme ty ekonomické. Co je ale tou prvotní příčinou? Má na to vliv i pracovní politika, nezaměstnanost v republice, deprese z rychlého světa, jednoduchost vztahů na internetu, nebo pozůstatek vzorců lidského chování z bývalých režimů? Nejdříve si pro porozumění této transformace přiblížíme oba kapitály.

Otcem koncepce kapitálů je francouzský sociolog Pierre Bourdieu, který rozlišuje kapitál ekonomický, kulturní, sociální a symbolický. Jejich rozpoznání využívá k vymezení sociálního prostoru a ke koncepci sociální a kulturní reprodukce. Koncepce kapitálu se váže na otázku sociální mobility, ale tou se v této eseji budeme zabývat jen velmi okrajově.

Ekonomický kapitál tvoří hmotné statky a finanční kapitál, kterými jedinec disponuje. Tedy různé peněžní a materiální zdroje. Kdežto sociální kapitál je síť vztahů, které může pro sebe jedinec zužitkovat. Je to „suma aktuálních i potenciálních zdrojů, které může určitá osoba využívat díky tomu, že se zná s druhými lidmi“ [Maříková, Petrušek, Vodáková, 1996: 475]. Kvalita a množství těchto známostí je podmíněna tím, jakou

známostí můžeme sami být. O získání sociálního kapitálu musíme záměrně usilovat, není samozřejmostí.

Hybnou silou sociálního kapitálu jsou a vždy byly vztahy. Navazování nových sociálních vazeb i udržování těch stávajících je proces mnohdy náročný. Některé vztahy jsou dány již dříve vzniklými známostmi rodičů, kteří je jsou schopni zprostředkovat a přenést na své potomky. Jiné kontakty jsou založeny na přátelství, lásce či službě zdroji, ke kterému mají osoby přístup. Čím vyšší počet sociálních vazeb máme, tím častěji se nám objevují i příležitosti pro navázání vztahů nových. „Držitelé zvláště velkého objemu sociálního kapitálu ani nepotřebují znát všechny ty, kteří znají je, aby byli schopni svůj sociální kapitál dále rozšiřovat.“ [Maříková, Petrušek, Vodáková, 1996: 475] Díky novým vztahům se nám otevírají i nové možnosti. Tvorba sociálních vazeb je pro určité typy lidí velmi snadnou záležitostí, ale pro jiné je to nepřekonatelný problém. Každý k tomu máme jiné dispozice ať už osobnostní rysy či prostředí, ve kterém se denně pohybujeme. Nové možnosti nám přinesl rozmach internetu, především pro rozvíjení vztahů na delší vzdálenosti, ale diskutabilní je kvalita těchto sociálních vazeb a také ekonomická stránka věci, kdy ne každý se ještě stále k plnohodnotnému využívání internetových možností dostane.

V období socialismu byl sociální kapitál téměř alfou a omegou společnosti. Podle objemu a kvality sociálních vazeb se odvíjelo postavení a možnosti tehdejších rodinných příslušníků. I přes nastavení fungování společenství, jímž bylo „úplné obětování maximalizace prospěchu jednotlivců prospěchu společnému,“ [Možný 1999: 98] se rodiny snažily vytěžit co nejvíce na úkor státu a nastaveného systému. V průběhu času však vyvstala potřeba kontroly a modernějšího systému, kde je zaručeno lepší hromadění a trvalost materiálních i symbolických akvizic. K dosažení této nové struktury bylo potřeba principiálních změn. Jednou z nich i nutnost osvobodit se od závislosti na sociálním kapitálu a jeho převedení na kapitál ekonomický. Tím bychom dopomohli obnově instituce soukromého vlastnictví [Možný 1999: 110 – 115].

Rodinné a sňatkové chování vykazovalo až do konce 80. let poměrně stabilní a téměř univerzálně platný model, který byl charakterizován nízkým věkem porodu prvního dítěte a prvního sňatku, malým podílem mimomanželsky narozených dětí a převažující dvoudětný model rodiny, realizovaný v krátkých intervalech po sňatku. V devadesátých letech se ale reprodukční a rodinné chování dynamicky mění a diferencuje. Dochází k opouštění tradičního modelu reprodukce a k přechodu k novému, modernisticky orientovanému. Ten charakterizuje pozdější start manželského a rodičovského života, větší časové odstupy mezi narozením dalších potomků a tím celkové snižování počtu dětí v dnešních rodinách, klesající sňatečnost, zvyšující se počet nesezdaných párů, rostoucí rozvodovost a množící se opakovaná manželství.

Stojí za tímto vším změna dominance kapitálu ze sociálního na ekonomický? Stejně jako v socialismu, i

dnes to je právě rodina, která nám umožňuje prvotní navázání kontaktů. V první fázi rodiče zajistí sociální kontakt pro sebe a následně pro potomstvo. Tento proces je však oboustranný, neboť i dítě samotné generuje nové vztahy rodičům. Podle velikosti a dovedností jednotlivců roste i sociální kapitál. Obecně platí, že čím více osob, tím více vazeb. V rodině se známosti sdílejí bez větších zábrán a mnohem intenzivněji než v méně časově kvalitních vztazích, jako jsou známosti a přátelství. Tato funkce rodiny se věkem zpravidla mění a jak se dítě individualizuje a zakládá vlastní nukleární rodinu, obrací se poměr navázaných vztahů rodiči ve prospěch kvantity navázaných vztahů právě dětmi. Rodiče zúročují svoje známosti i v cestě za lepším postavením a průběhem života svého i svých ratolestí. Často je rodina schopna tímto způsobem zajistit i materiální jistoty. Když toto chování zpozoruje jedinec, který nemá stejné možnosti využití sociálního kapitálu, vyvolává to konfliktní situace, proto i to může být důvod, proč se v rodině sociální kapitál snadněji udržuje, podporuje a sdílí, ale veřejně se tolik nevystavuje. Pro úspěch v mnoha oblastech života je tedy rodinná struktura téměř nezbytnou součástí.

Po revoluci přestal být sociální kapitál jedničkou na trhu a do popředí se dostala individuální osobnost jednotlivců. Otevřely se nové možnosti seberealizace na trhu práce i v soukromí. S touto změnou dominance kapitálu se přetvořilo mnohem více oblastí v české společnosti. Pokud je dominantní ekonomický kapitál, je nám schopný zajistit to, k čemu jsme potřebovali dominanci sociálního kapitálu. Tedy vysokou úroveň životního standartu, kvalitní zázemí, materiální jistoty, odbornou specializaci v oboru, vysoké postavení v sociálním žebříčku. Všeho je jedinec schopný docílit vlastním úsilím, šance jsou sjednoceny i pro lidi s malým sociálním kapitálem poskytovaným jeho rodinou, který již nepotřebuje využívat, ale vytvoří si rychleji vlastní. Rodina už není klíčová pro úspěch ve společnosti. Rodina se posouvá na druhou kolej a zabrala jí místo potřeba individua. V dnešní době se nehledí primárně na rodinný celek a jeho přání, ale každý se separovaně dívá, kdy sám bude mít nejlepší postavení a často vidáme i ochotu oddělit se od rodiny úplně, abychom dosáhli lepší pracovní pozice, lepšího vzdělání, lepších kontaktů.

POUŽITÁ LITERATURA

Maříková, Hana, et al. 1996. *Velký sociologický slovník*. II. svazek, P-Z. Praha: Karolinum.

Možný, Ivo. 1999. *Proč tak snadno*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Inteligentní, dobře uspořádané, organizované i napsané, jen snad hlubší pohled na to, jak se sociální kapitál vynořuje a funguje dnes, tedy i ve společnosti, založené na ekonomickém kapitálu.

Monika Laurincová

Aké sobášne a reprodukčné stratégie vyvinula česká populácia v poslednom desaťročí

V českej spoločnosti sme mohli zaznamenať zmeny, ktoré ju transformovali a práve reprodukčné stratégie predstavujú jeden zo zásadných bodov, ktoré nám dokážu naznačiť jej ďalší vývoj. Reprodukčné stratégie a s tým spojený aj vývoj českej populácie tak predstavujú výrazne komplexné javy, a to nielen z pohľadu vlastnej podmienenosti, ale aj v prepojení na jednotlivé aspekty samotnej existencie a charaktere českej spoločnosti. Rastúci záujem o poznanie charakteru reprodukčného správania nie je preto náhodný a populácia a jej hlavné znaky predstavujú v mnohých oblastiach jeden z kľúčových faktorov v prípade konštrukcie strategických rozhodnutí na rôznych úrovniach a v rôznych spoločenských oblastiach (Šprocha, Vaňo 2012: 96).

Záujem problematiky reprodukčných stratégií budí pozornosť ako u príslušníkov laickej, tak aj u príslušníkov vedeckej spoločnosti, pričom jednotlivé uchopenia tohoto konceptu sa od seba môžu líšiť. Bourdieu pracuje s konceptom reprodukčnej stratégie tak, že zohľadňuje jednak štrukturálne vplyvy, jednak jednanie aktérov a takto samotné stratégie obracia k praktikám každodenného života. Z toho vyplýva, že oficiálne normy a pravidlá predstavujú len jeden z x faktorov, na ktoré jedinci berú ohľad pri tvorbe svojich reprodukčných stratégií. Ich podoba je podľa Bourdieho daná *kapitálmi*, na ktoré sa jednotlivci môžu spoľahnúť (tj. zdroje, ktoré je možné zužitkovať) a ich *habitmi* (osobnými dispozíciami). Keď to zhrniem, tak reprodukčné stratégie predstavujú ako vedomé, tak aj nevedomé stratégie jednania jedincov či kolektívov, ktorých účel je udržanie pozície v sociálnom priestore, udržanie zdrojov a udržanie trvania mocenských vzťahov (Bourdieu 2002).

Za nevedomé zložky jednania v rámci reprodukčných stratégií považujem tie, ktoré vznikajú vplyvom formovacej a manipulačnej funkcie spoločnosti na jedinca, čo sa nasledovne prejavuje v jeho praktikách, pričom samotné si daný neuvedomuje. Príkladom môže byť historická doba, v ktorej jednotlivci žije. Tá môže, jazykom Richarda Dawkinsa, produkovať mémy s ich schopnosťou ekvivalentnej génom (Dawkins 1998), ktoré nás disponujú k určitým preferenciám ohľadom reprodukčných praktík.

To, čo preniesla postmoderná doba je pluralita názorov a ich zrovnoprávnenie. Tento eklekticismus, charakteristický pre túto dobu, sa nutne premietol aj do podoby súčasnej rodiny. Postmoderné rodiny už nie sú zakladané preto, aby reprodukovali populáciu alebo iným spôsobom

prispievali veľkým spoločenstvám ľudí. Rodiny postmodernej doby sú zakladané najmä kvôli uspokojovaniu citových potrieb partnerov, čo koreluje s narušením stability rodiny, keďže tá stojí ale aj padá s citovou bilanciou partnerského vzťahu (Matoušek a kol. 2003: 181).

Vyššie napísané analyticky popisuje to, čo v hrubej podobe čítame v demografických dátach. Tie hovoria o všeobecne nízkej pôrodnosti, ktorá je pod hranicou prostého zachovania obyvateľstva, o vzraste priemerného veku jedincov vstupujúcich do manželstva, o vzraste priemerného veku prvorodičiek a o miere rozvodovosti vzhľadom na počet manželstiev. Demografické dáta takto podávajú správy o existencii určitého reprodukčného trendu, ktorý je v tomto prípade charakteristický znížením počtu detí v rodinách, odkladaním až odmietaním manželstva a rodičovstva a vysokou rozvodovosťou. To sú fenomény súčasných sobášnych a reprodukčných stratégií, ktoré v minulosti (pokiaľ vôbec existovali) zastávali okrajové miesto, a ktoré dnes naberajú na význame.

Demografické dáta tiež informujú o socioekonomických faktoroch tých jedincov, ktorí volia reprodukčné stratégie, založené na vyššie zmienených trendoch. Takými faktormi môže byť napríklad vek, rodinný stav, bytová a ekonomická situácia, náboženstvo, etnikum apod. Za najdôležitejšiu determinantu reprodukčného smerovania jedinca sa však považuje výška dosiahnutého vzdelania.

Zvyšujúci priemerný vek prvorodičiek a s tým spojený trend odkladu materstva je priamym efektom predĺženej doby štúdia a zároveň zásadným faktorom, ktorý podporuje odklad plodnosti (Sobotka 2004: 13). Vysokoškolačky majú v priemere nie len vyšší vek pri prvom pôrode, ale môžeme u nich zaznamenať aj najvyšší podiel tých, ktoré v reprodukčnej stratégii zvolili dobrovoľnú bezdetnosť. Príčinou tohoto fenoménu môže byť jednak problematika skĺbenia materstva a profesnej kariéry, jednak to, „že je pro ně (mysliac ženy, pozn. autorky) obtížné najít partnera, který by byl odpovědným otcem, sdílel s nimi odhodlání k rodičovství a dal jim záruku, že jeho obtíže nezůstanou jen na nich (...)“ (Možný 2008: 187).

V súvislosti s prvou vyššie uvedenou príčinou týkajúcou sa pôrodnosti a kariéry prvorodičiek sa hovorí o tzv. nákladoch stratených príležitostí, ku ktorým dochádza v dobe starostlivosti o deti. Walker definuje tri zložky, ktoré určujú, o aký výnos z povolania žena príde, pokiaľ porodí dieťa v určitom veku a na určitej pracovnej pozícii. Strata je definovaná stratenými príležitosťami po dobu starostlivosti o dieťa v domácnosti, priamymi výdajmi za dieťa a nenávratnosťou ostatných druhov kapitálu investovaných do dieťaťa (Walker 1995: 244).

V predchádzajúcich odstavcoch som užitím ženského rodu akoby odpovedala na otázku, kto vlastne o reprodukčných stratégiách rozhoduje. Podľa Elizabeth Thomson existuje spoločenský

predpoklad, že je to práve žena, ktorá rozhoduje o tom, či vôbec rodina vznikne, teda či bude mať deti, prípadne koľko ich bude. Po analýze ňou zozbieraných dát zistila, že žena nie je jedinou, ktorá zohráva úlohu vo výbere reprodukčnej praxe, ale že obidvaja partneri reflektujú reprodukčné stratégie svojho náprotivku a snažia sa im priblížiť a tým dosiahnuť určitého konsensu či kompromisu (Thomson 1997: 343). Či je možné dané zistenia aplikovať na českú populáciu, môže byť predmetom diskusie.

Pohľad do minulosti nám ukáže, že rozhodnutia ohľadom reprodukčných stratégií stáli v predminulom storočí na bremenách muža (určite v rovine inštitucionálnej) a teda, že v priebehu vývoja spoločnosti došlo aj tu k určitej transformácii. S integrovaním rozvodu ako prirodzenej súčasťou každého manželstva a vynájdením antikoncepcie, dostali ženy rozhodovací podiel vo výbere reprodukčnej stratégie. Toto právo sa podielalo na podobe verejného diskurzu, ktorý implicitne chápe reprodukčné stratégie ako stratégie žien.

http://www.prog.sav.sk/fileadmin/pusav/download_files/prognosticke_prace/2012/no2/2_clanok_Sprocha_1cast_PP2_2012.pdf

Isté je, že reprodukčné chovanie je veľmi komplexným procesom, v ktorom naberajú na význame kombinácie najrôznejších faktorov. Dnešný systém odmeňuje schopnosti, ktoré vedú k dôrazu na aspekt vzdelania či ekonomického zisku v rámci reprodukčných stratégií, na strane druhej však stále môžeme pozorovať tendencie vedúce k zachovaniu kapitálu v rodine. Myslím si, že význam jednotlivých reprodukčných stratégií je do istej miery cyklický a to, že dnes sa preferuje takáto reprodukčná stratégia naznamená, že zajtra sa nebude preferovať iná.

Použité zdroje:

- Bourdieu, Pierre. 2002. „Reprodukční strategie a formy nadvlády.“ *Sociální studia* 8: 77-91.
- Dawkins, Richard. 1998. *Soběcký gen*. Praha: Nakladatelství Mladá fronta.
- Katřínák, T., C. Szaló. 2002. „Obrat k praxi a hledisku aktérů: Bourdieovy reprodukční strategie a formy nadvlády.“ *Sociální studia* (8): 93 – 100.
- Matoušek, O. a kol. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Nakladatelství Portál.
- Možný, Ivo. 2008. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství
- Sobotka, Tomáš. 2004. *Postponement of Childbearing and Low Fertility in Europe*. Amsterdam: Dutch University Press
- Šprocha, Branislav, Boris Vaňo. 2012 „Analýza a prognóza reprodukčného správania populácie Slovenska.“ *Prognostické práce* 4 (2): 96.
- Thomson, Elizabeth. 1997. „Couple Childbearing Desires, Intentions, and Births.“ *Demography* 34 (3): 343- 354.
- Walker, James, R. 1995. „The Effect of Public Policies on Recent Swedish Fertility Behavior.“ *Journal of Population Economics* 8 (3): 223- 251.
- http://www.prog.sav.sk/fileadmin/pusav/download_files/prognosticke_prace/2012/no2/2_clanok_Sprocha_1cast_PP2_2012.pdf

Velmi dobrá rešerše, inteligentní a poučený text, ale celek trochu neuspořádaný a místy se ne zcela drží tématu

Veronika Sucháčová

Jaké sňatkové a reprodukční strategie vyvinula česká populace v posledním desetiletí?

Pierre Bourdieu hovoří o reprodukčních strategiích jako o souboru činností, „které jsou objektivně zaměřeny na reprodukci onoho sociálního korpusu, jímž je rodina (nebo „rod“), a které vytvářejí určitý systém“ (Bourdieu 2002: 78). Základem těchto strategií je habitus, jenž „má tendenci spontánně reprodukovat podmínky své vlastní produkce“ (Bourdieu 2002: 82). „Tyto reprodukční strategie závisí na sociálních podmínkách, [...] na objemu a struktuře kapitálu vlastněného rodinou, mají tendenci zachovávat jeho identitu, jež je v podstatě odlišností, tak, že udržují sociální rozdíly, vzdálenosti a vztahy nadřazenosti a podřazenosti, čímž v podstatě dochází k reprodukci celého systému diferencí, jež konstituují sociální řád“ (Bourdieu 2002: 78).

Tento konstrukt je dle něj aplikovatelný pro všechny společnosti. Strategie člení do několika kategorií, přestože na sebe navazují a prolínají se (Bourdieu 2002). Nejsou rigidní, přizpůsobují se vnějším okolnostem (například kultuře, historii, ekonomické a politické situaci, vzdělání) a mění se spolu s časem.

Když tuto teorii vztáhneme na českou společnost, narazíme na významné změny strategií týkající se lidského života, které odráží historické události. Po pádu komunismu v České republice se změnila nejenom ekonomika, politická situace a možnosti pro obyvatelstvo, ale i instituce rodiny. Otevřely se hranice - možnost vycestování, lidé mohli svobodně vyjadřovat své názory, postoje a hodnoty, vzdělávat se a také rozhodovat o své budoucnosti. Všechny tyto aspekty se samozřejmě podepsaly na smýšlení mladých lidí, kteří začali pohlížet na vztahy, sňatky a plození dětí jinak.

V posledních letech si můžeme v českém prostředí všimnout například těchto nových reprodukčních a sňatkových teorií: rozšíření trendu singles, zvyšujícího se počtu

nesezdaných párů, nižší snatečnost, vyšší rozvodost, klesající porodnost a nižší počty potomků.

Co se týče změn sňatkových strategií, je nutné říci, že manželství je nadále jeden z nejjistějších nástrojů k zajištění reprodukce sociálního, ekonomického a symbolického kapitálu (Bourdieu 2002). Dříve bylo zvykem, že rodina vybírala svým potomkům partnery buď ve „spřízněných“ rodinách, nebo alespoň ze stejné sociální vrstvy. V podstatě stačilo, aby byl partner dostatečně zajištěn ekonomicky, na nějaké city se příliš nebral ohled. V dnešní době je ale situace jiná – partnery pro život si mladí lidé už vybírají sami a moc rodiny ovlivnit volbu se čím dál tím víc snižuje. Byť mají rodiče snahu pro své děti schválit toho „pravého“ partnera a ty nevyhovující rozmluvit, ne vždy je potomci poslechnou.

Dnešní mladí muži a ženy mají na svůj protějšek mnohem vyšší nároky než dříve. Už nestačí jen ekonomické či sociální zajištění, mnohem více se také hledí na kulturní kapitál. Vybírají si dle citů k danému člověku, dle vzhledu, povahy, vzdělání, dle názorové shodnosti a dle představ o přítomnosti i budoucnosti, které by se měly ubírat stejným směrem. Možná i proto někteří hledají partnera několik let – jsou příliš vybíraví a nehodlají slevit ze svých nároků, protože si špatnou volbou partnera/budoucího manžela nebo manželky přece nezničí život. Dále chtějí mladí lidé první vystudovat vysokou školu a nějaká čas věnovat i svému osobnostnímu rozvoji, koníčkům a práci, jelikož mají pocit, že s příchodem dětí není čas na nic jiného a jejich život se už netočí pouze kolem jejich osoby. Je mnoho důvodů, proč se v dnešní době posouvá věk pro uzavření sňatku nahoru.¹

Odchylkou od tohoto tradičního pojetí rodiny je vznik domácnosti s jedním dospělým a dítětem/děti, kterou můžeme pozorovat stále častěji. Obvykle se jedná o ženu s potomky a nezáleží na tom, jestli je vdaná, rozvedená či svobodná. Problém této „antisňatečné“ a reprodukční strategie je její cykličnost: „Dcery, které v takových rodinách vyrůstají, se socializují do tohoto typu rodičovství a častěji pak samy takové rodiny zakládají“ (Možný 2008: 261).

Za povšimnutí také stojí skupiny lidí, které se rozhodly dobrovolně zůstat bezdětné. Tento úkaz se v minulosti neobjevoval, jelikož žebříček hodnot a postoje byly nastaveny jinak.

---

¹ Graf „Sňatky a rozvody v letech 1950-2011) na konci dokumentu. Pramen: ČSÚ.

Dnešní společnost nám všem s velkou tolerancí dovoluje rozhodovat o našich životech dle vlastního uvážení, a proto se někteří jedinci rozhodli svůj život naplnit něčím jiným než rodinou a dětmi – obvykle kariérou.

V reprodukčních strategiích můžeme oproti minulosti nalézt také mnoho odlišností. Reprodukční akt se již nemusí odehrávat pouze na poli manželství, jeho výsadní postavení bylo zničeno tolerancí různých partnerských i mimopartnerských soužití. Důležitá je možnost regulovat a organizovat reprodukční chování za účelem co nejvyšší efektivity a spokojenosti jak obou partnerů, tak budoucích potomků (kariéra, dostatek financí, pocit, že už je „ten správný čas“). Za zlomový bod považuji masivní rozšíření spolehlivé antikoncepce a možnost interrupcí, která umožňuje každému kontrolu před neplánovaným početím dítěte – i s neplánovaným partnerem. „Výzkumy ukázaly dva krajní typy motivace snižování zájmu o rození dětí. U méně sociálně situovaných párů jsou důležité spíše ekonomické důvody snížení porodnosti (růst nákladů na děti, menší jistota zaměstnání při růstu nezaměstnanosti, snížená možnost ze strany rodičů). U vzdělanějších a lépe situovaných mladých lidí byla rozhodující motivace změna životního stylu a životních drah podle módních vzorců a dostupných možností“ (Tuček 2003: 48). Myslím, že dříve rodičovství nebylo bráno jako kalkul, nýbrž jako dar či „povinnost“ (ve smyslu přirozeného údělu).

V současné době se ve společnosti vytváří nová strategie, kdy se muž/otec může přímo podílet na vychovávání dítěte a péči o rodinu a to tak, že odejde na rodičovskou dovolenou. Nejenom, že tato forma pomáhá upevňovat postavení ženy ve společnosti, ale také dává mužům nový pohled na rodičovství. Tato strategie je ale prozatím pramálo využívána a dle mého názoru i nedoceňována.

Společnost nám dává na výběr nepřeborné množství strategií oproti minulosti. Musíme se naučit je co nejlépe využívat, abychom v budoucnosti předešli problémům, jež mohou vzniknout. Je důležité si uvědomit, že byť se tradiční rodina od té moderní v různých znacích liší, stále přetrvávají její základní funkce, které bychom si měli uchovat. Poskytuje nám úkryt před nejistou bouří okolního světa. Měli bychom se naučit „spojit individuální svobodu v osobním životě, kterou si dnes tak ceníme, s potřebou vytvářet pevné a trvalé svazky s druhými lidmi“ (Giddens 1999: 181). Protože rodina je klíčem ke šťastnému životu.

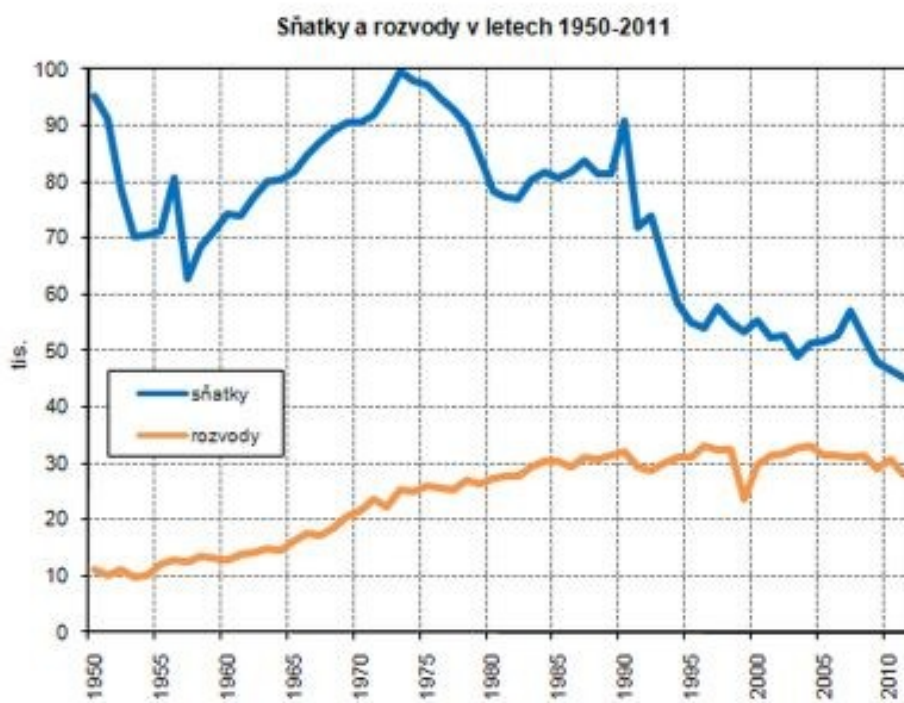
Literatura

Bourdieu, P. 2002. *"Reprodukční strategie a formy nadvlády"*. Sociální studia.

Giddens, A. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo.

Možný, I. 2008. *Rodina a společnost*. Praha: SLON.

Tuček, M. 2003. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: SLON.

Pramen: ČSÚ

Výborně, držel se tématu a má přehled!

11

Jiří Tichý

Některé změny, jež prodělaly sňatkové a reprodukční strategie české populace

V následujícím textu se pokusím nastínit některé alternativy reprodukčních strategií, jak se mi vyjevují v české společnosti po přelomu tisíciletí. Přestože zadání explicitně uvádí časový rámec posledního desetiletí, zdá se mi příhodnější, i vzhledem k důležitosti tohoto přelomu, zmínit i některé změny, jež zapříčinil přerod společensko-politického zřízení, jež zastihl pozdější Českou republiku v roce 1989. Základní prizma, jímž se pokusím nahlédnout výše zmíněné změny, poskytl text Pierra Bourdieu *Reprodukční strategie a formy nadvlády*, jehož český překlad byl publikován v časopise *Sociální studia*. Jistě není od věci hned v úvodu podotknout, že se bude jednat především o teoretizující popis partikulárních alternativ reprodukčních strategií, jež vychází z několika málo kvantitativních dat, která jsou sociologické obci dobře známa, dále pak z žité zkušenosti a pozorování sociálního prostředí autora tohoto eseje. Téma by si jistě zasloužilo hlubší analýzu, ať už založenou na kvantitativním či kvalitativním výzkumu a podrobnějším studiu prací Pierra Bourdieu, jež s konceptem reprodukčních strategií systematicky pracoval v daleko větším rozsahu, než jaký poskytuje výše zmíněný text.

Specifika české společnosti vzhledem k tématu spočívají v již nastíněném zlomovém roce 1989, konkrétně ve zmíněné změně politicko-ekonomického uspořádání. V podobné situaci se s menšími variacemi způsobenými místními kulturními specifiky nacházejí všechny státy střední Evropy, jež dříve spadaly do okruhu tzv. východního bloku. V následujícím téměř čtvrt století nabraly směr ke společnosti západního typu, a proto prodělaly a prodělávají zásadní změny, mezi které patří i některé proměny reprodukčních strategií. Ne, že by tradiční západní společnosti byly v tomto ohledu statické, jen jejich noví soupeřníci kromě změn způsobených trvajícím proměnou modernity dohánějí desetiletí izolace. V české společnosti se to projevilo například na statisticky dobře popsané změně průměrného věku prvorodičky. Ten se posunul z přelomu druhého a třetího desetiletí života na konec desetiletí třetího. Pierre Bourdieu píše, že: „*Proměna vztahu mezi dědictvím, o němž uvažujeme v dimenzích jeho objemu a struktury, a systémem reprodukčních nástrojů má tendenci restrukturalizovat systém reprodukčních strategií současně s tím, jak probíhá transformace šancí na zisk.*“ (Bourdieu 2002: 87) Tato argumentace může posloužit jako jedno z vysvětlení, proč došlo k takto rapidní proměně reprodukční strategie². Jelikož se změnilo především ekonomické životní strategie a obecněji jistota ekonomického příjmu osoby a zároveň se otevřela možnost dosáhnout vyššího či vysokoškolského vzdělání pro daleko širší masu mladých lidí, mohou tyto okolnosti vysvětlit posun průměrného věku prvorodičky na pozdější léta.

---

² Mohlo by se jistě s určitou mírou tolerance k možné nepřesnosti užít specifičtějšího pojmu strategie plodnosti.

Tato změna však nemusí být nutně vědomá, třebaže se běžně mluví o zajištění se a vybudování kariéry, aby se děti narodily do ekonomicky bezpečného prostředí. Mohou zde také působit neuvědomované tlaky, které způsobují tutéž proměnu strategie. S rostoucí průměrnou vzdělaností populace se zvyšuje i konkurence na pomyslném trhu kulturního kapitálu, jehož získání už neskýtá jistotu přeměny na další typy bourdieovských kapitálů, jak tomu bylo za předchozího režimu, kdy se vysokoškolské vzdělání vcelku automatickým procesem transformovalo do kapitálu symbolického, sociálního a v určité míře i ekonomického. Brzké početí dítěte by mohlo ohrozit dědictví předávané z předchozí generace na další, neboť došlo k výše popsaným změnám převodů mezi jednotlivými formami kapitálu. Ve světle této argumentace se zdá, že relativní oslabení vlivu kulturního kapitálu má za následek větší důraz na kapitál sociální a symbolický, jenž se kvůli tomu musí hromadit delší časové období.

Další, i když partikulárnější, změnou je ústup strategie třígenerační rodiny. I vzhledem k rostoucímu počtu domácností jednotlivců lze předpokládat, že i v tomto případě „doháníme“ západní svět. Zde byla již v druhé polovině minulého století popsána strategie znovuzakládání rodiny každou novou generací. Avšak v bývalém Československu byla kvůli nedostatku bytů tato tendence částečně oslabena. I tato okolnost by mohla zapadat do mozaiky vysvětlení vyššího věku prvorodičky. Pokud se nemohou/nechtějí nové rodiny opírat o přímou podporu³ jednoho z párů prarodičů, hrozí ztráta různých forem kapitálu, i ve smyslu tzv. obětované příležitosti. Vzhledem k relativnímu snížení počtu třígeneračních rodin zesiluje i strategie, již by bylo možné nazvat „rozmazlující prarodiče“. Jedná se o reprodukční strategii, která má zajistit zachování kontinuity rodiny a vytváření a upevňování rodinné solidarity. V současnosti, podle mého názoru a částečně i vlastního pozorování, přetrvávají třígenerační rodiny v české společnosti především v rurálním prostředí, kde je často nutné v rámci reprodukční strategie obhospodářovat rodinné kapitály více jednotlivci a mnohdy je nezbytná i přítomnost jedinců v produktivním věku. V takovémto případě se mi zdá zajímavá dědická strategie, již takového rodiny zastávají. Je sice do určité míry ovlivněna právním rámcem, ale jak píše i Bourdieu a jak potvrzuje má zkušenost, tento právní rámec je zhusta obcházen. Zajímavé na této strategii je, jak je určen onen dědic, který přebírá především ekonomický a sociální kapitál vázaný na usedlost. Z mého pohledu se jedná o jakýsi konkurenční boj mezi sourozenci či partnerskými páry sourozenců, potencionálních dědiců. Na který z těchto konkurenčních párů bude nakonec přenesen onen vázaný kapitál nahromaděný a spravovaný rodiči se určuje pomocí porovnání kapitálů, které tyto páry⁴ nahromadily. V potaz se bere i to, která nahromaděná kombinace nejlépe odpovídá reprodukční strategii udržení usedlosti, například kdo z potomků či jejich partnerů má v oblasti nejlépe vyhovující sociální kapitál.

Toto svého druhu dynastické předávání mě přivedlo i k myšlence, jak tato reprodukční strategie funguje v prostředí malých a středních podnikatelů. V médiích se často popisuje exportní úspěch Německa jako úspěch malých a středních rodinných podniků, které fungují na podobné dynastické dědické strategii jako rodinné usedlosti na českém

---

³ Právě ve smyslu společného soužití.

⁴ Vždy se samozřejmě může jednat o potomka, který nežije v páru či zatím nezaložil rodinu.

venkově. Ovšem s tím rozdílem, že zatímco velký kulturní kapitál (například akademický titul) vede v rurálním prostředí k efektu eliminace jedince jako dědice⁵, v podnikatelském prostředí slouží kulturní kapitál, především skrze vzdělání, jako svého druhu filtr, který selektuje možné nástupce. Zajímavé je zde porovnání s českým prostředím, kde se rodinné firmy a jejich dynastické reprodukční strategie rozvíjejí pouze velmi pomalu. Zde se jako hypotéza opět nabízí vliv minulého režimu, který tuto reprodukční strategii neumožňoval. Situaci v české republice je proto možné přirovnat k přechodu od dynastických strategií k byrokratickým, které zmiňuje i Bourdieu.

Použitá literatura:

Bourdieu, Pierre. 2002. Reprodukční strategie a formy nadvlády. *Sociální studia*, č. 8/2002, s. 78-91.

Excelentní! Teorie tu slouží k porozumění žitému světu.

Marie Turková

Česká společnost prošla v poměrně nedávné době velkou změnou politického systému zasahujícího do všech sfér života, rodin i jednotlivců. Píšu nedávnou, a to proto, že její následky trvají ještě dnes. Kam směřuje dnešní společnost a jaký vliv na tento vývoj má předchozí režim? Úkolem této práce je zodpovědět tyto otázky skrze proměnu sociálního a ekonomického kapitálu. Může se zdát, že jde spíše o komparaci rozdílných generací, ale co jiného více ukazuje vliv režimu, než právě střetávající se generace. Jako stěžejní zdroj pro situaci před rokem 1989 použiji knihu *Proč tak snadno*, pro vybrané základní pojmy *Teorii jednání*.

Kapitál je, alespoň v sociologickém kruhu, známý pojem Pierra Bourdieu a je chápán jako prostředek k úspěchu nebo výhodám, to znamená, že určuje naši pozici v rámci společnosti. Důležitými kapitály pro tuto práci jsou *ekonomický* a *sociální*. Ekonomickým kapitálem chápau všechny finanční zdroje a materiální statky, které máme k dispozici. „*Sociální kapitál pochází z dovednosti vytvářet složitá přediva sociálních sítí, chápat, jak jsou tato přediva osnována, a užívat této vědomosti k svému prospěchu, a to zejména tím, že v nich posouvám sebe a své blízké do strategicky nejvýhodnějších pozic*“ (Možný 2009: 63).

Minulý režim je charakteristický především nesvobodou a domnělou rovností. I přes

---

⁵ Je to dáno tím, že je tento potomek schopen „vyplatit“ svého sourozence, aniž by to ohrozilo reprodukční strategii jeho či širší rodiny jako celku.

rovnostářskou ideu však ve společnosti jistá stratifikace fungovala na základě *sociálního kapitálu*, projevujícího se především ve stranictví. Bourdieu pro tuto situaci (ukazuje fungování kapitálů v NDR) ale používá *kapitál politický*. „Mám zde na mysli to, co by se dalo nazvat kapitál politický a co svým držitelům určitým způsobem umožňuje soukromě vlastnit majetky a veřejné služby...“ (Bourdieu 1998: 23). Rodiny ve straně byly pomyslně „výše“ a dostávalo se jim dalších kapitálů – kulturního i ekonomického, jejich *symbolický kapitál*⁶ rostl. Rodina měla v předávání sociálního kapitálu velkou roli, troufám si říct, mnohem větší než dnes. Sociální kapitál do jisté míry také nahrazoval kapitál ekonomický. Ekonomický kapitál pozbýval hodnoty i proto, že bylo znemožněno nebo alespoň tabuizováno soukromé vlastnictví. „...problém pro obyčejného člověka spočíval v tom, že síla peněz se mu ztrácela před očima, že na každé směně měl stále větší podíl sociální kapitál...“ (Možný 2009: 67). Tato situace, kdy se člověk musel spoléhat na svou rodinu i známosti, aby dosáhl svých cílů, podporovala rozsáhlost i sílu vztahů, i když mám pochybnosti o opravdovosti takových vztahů.

Sociální zabezpečení také více přálo rodinám, stát rodiny s dětmi podporoval více než dnes. Dalo by se říci, že rodičovství bylo i výhodou, ženy mohly zůstat bez obav na mateřské a za každé dítě odejít dříve do důchodu. Z mého pohledu snad ani neexistovala jiná seberealizace než právě rodina. Lidé nemohli cestovat za hranice, budovat kariéru aniž by zároveň nebudovali tu politickou ani se věnovat kultuře, která by neměla podporu strany.

Sametová revoluce v roce 1989 ukončila starý režim a začala demokracii. Otevřely se hranice a lidem byla vráceny svobody. Rozhodování a moc přestala být vlastnictvím státu a stala se vlastnictvím lidí. Nebo tak si to asi lidé představovali, ve skutečnosti se museli naučit najednou rozhodovat o svém životě sami a cítili neznámý tlak. I když meta-kapitál⁷ státu oslábl, společnost si dále diktuje významnost jednoho či druhého kapitálu.

Dnešní doba a její oceňování kapitálů rodině nepřejí. Nejvíce oceňovaným kapitálem je ten ekonomický, protože kdo má peníze, má i moc. Peníze jsou to, co rozvrstňuje současnou společnost. Postavení jedince ve společnosti samozřejmě není jen výsledkem množství majetku, ale v menší míře i kapitálu kulturního a sociálního. Lidé v honbě za získáním co nejlepší pozice a peněz tráví stále více času v zaměstnání a někteří na to jdou přes vzdělání, od kterého si slibují právě kapitál kulturní a

---

⁶ Symbolický kapitál jsou všechny vlastnosti, které dokážou sociální činitelé poznat, uznat a ocenit (např. čest).

⁷ Meta-kapitál je koncentrace různých druhů kapitálů, kapitálu fyzické síly či nástrojů nátlaku (policie, armáda), kapitálu ekonomického, kapitálu kulturního, kapitálu symbolického a tato koncentrace dává moc nad kapitály ostatními i jejich držitelům (Bourdieu 1998)

sociální. „Rodiny vkládají do vzdělání tím víc (...), čím je jejich kulturní kapitál významnější a čím větší je jeho relativní váha v poměru k jejich ekonomickému kapitálu – a také (...) čím menší relativní účinnost či rentabilitu prokazují jiné reprodukční strategie (zvláště strategie dědické)“ (Bourdieu 1998: 27). Nejvíce jsou tím dotčeni lidé do třiceti let, kteří by mohli být potenciálními rodiči, ale bohužel tuto cestu nezvolí, protože by to pro ně mohlo znamenat ztrátu na kapitálech. Je v našem chování vidět racionální kalkulace a to i ve vztazích, a jak je vidět v citaci z Bourdieu, bude to jen horší. Vztahů máme o mnoho více, než tomu bývalo dříve a je to i výsledkem pokročilé techniky, zato jsou povrchnější a prohlubují se až v případě potřeby.

Myslím, že nemůžeme od převratu čekat náhlou změnu návyků v používání kapitálů. Ač tuto souvislost kapitálů s proměnou společnosti nemám jak dokázat ani čím podložit, pozoruji to na lidech o generaci a více starších než jsme my, dvacátníci. Od sociálního kapitálu očekávají starší generace zisk, ať už v materiální výměně či přátelské podpoře, a narážejí na nepevné zrazující vztahy. Ekonomický kapitál pro ně není cílem, ale prostředkem a hromadění tohoto kapitálu je pro ně překvapující. Často slyším „co s těmi penězi bude dělat, vždyť nemá rodinu a pořádné přátele skoro žádné, tak na co mu ty peníze jsou...“, což je naprosto netypická věta mých vrstevníků. My mluvíme o budoucnosti s cílem vybudovat kariéru, vydělat, poté najít partnera a možná i založit rodinu, a to většinou v tomto pořadí. Důkazem snad jsou statistiky: stoupající věk prvorodičky⁸ i novomanželů⁹, klesající porodnost¹⁰, zato více dětí narozených mimo manželství¹¹ a podobně.

Literatura

Možný, Ivo. 1999. *Proč tak snadno*. Praha: Sociologické nakladatelství

Bourdieu, Pierre. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.

Český statistický úřad. 2013. „Obyvatelstvo - roční časové řady.“ *Český statistický úřad* [online]. Praha. [cit. 7. 13. 2013]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu.

Český statistický úřad. 2013. „Česká republika od roku 1989 v číslech.“ *Český statistický úřad* [online].

⁸ Průměrný věk ženy při narození prvního dítěte byl roku 1989 22,5 let a v roce 2012 až 28 let.

⁹ V roce 1989 byl průměrný věk nevěsty 21, 8 let, ženichů 24,6 let a v roce 2012 u nevěsty 29,6 let, u ženicha 32,3 let.

¹⁰ Počet živě narozených dětí klesl od roku 1989 do roku 2012 o téměř 20 000.

¹¹ Pro rok 1989 to bylo 10 141 dětí, pro rok 2012 už 47 088 dětí.

Excelentní, totěž co Tichý

Kamila Vlčková

Závěrečný esej - Sňatkové a reprodukční strategie české populace

Pierre Bourdieu si klade otázku, proč svět, jako soubor společenských vztahů, přetrvává a jak udržuje svůj sociální řád, tedy soubor vztahů, které jej vytváří. Při odpovědi na ni nesmíme podle Bourdieuho vycházet pouze z pohledu, že struktury vytváří svět, ani že svět vytvářejí jeho aktéři. Zamítá přístup strukturalistický i interakcionistický. (Bourdieu 2002: 77) Základem společnosti je vztah dvou principů, z nichž jeden je ve strukturách společnosti a druhý v reprodukčních dispozicích jejích aktérů. Svět je vytvářen spoluprací obou principů a na jejich základě jsou definovány reprodukční strategie. (Bourdieu 2002: 78)

Bourdieu ve své práci uvádí přehled velkých reprodukčních strategií, které existují v každé společnosti, avšak mají zde různé formy a různý význam. (Bourdieu 2002: 80) Reprodukční strategie Bourdieu rozděluje do několika skupin. Jako první uvádí strategie plodnosti, které kontrolují plodnost buď snižováním nebo zvyšováním počtu dětí. S jejich pomocí se kontroluje síla rodiny i množství uchazečů o dědictví. Druhé jsou strategie profylaktické, které spravují biologické dědictví a starají se o tělesný kapitál, jinými slovy pečují o zdraví. Dalšími jsou dědické strategie předávající materiální dědictví mezi generacemi. Vzdělávací strategie produkují sociální aktéry, kteří mohou převzít a dále předat dědictví skupiny. Ekonomické investiční strategie zachovávají a rozmnožují kapitály a strategie sociálního investování, které je doplňují, zakládají a udržují sociální vztahy a závazky. Sňatkové strategie zajišťují biologickou reprodukci skupiny a zachovávají sociální kapitál. (Bourdieu 2002: 81-82)

V dnešní společnosti nepochybně dochází k proměnnám reprodukčním strategiím. Základem reprodukce jsou strategie plodnosti, protože jen pokud se narodí děti, mohou být uskutečněny další strategie ve společnosti. Troufám si říct, že strategie plodnosti se mění výrazně a možná ne úplně

správným směrem. *ale jděte, to už říká kdekoliv, troufalosti není zapotřebí* Nemůžeme ale s určitostí říct, jestli se mění natrvalo nebo je to jen trend, který za nějakou dobu bude vystřídán trendem opačným. Nutno podotknout, že na změnu trendu jednou může být pozdě. Je to ale snad jen zbytečné sýčkování.

Strategie plodnosti stejně jako dříve kontrolují plodnost, ale v dnešní době spíše směřují ke snižování počtu narozených dětí. Podobně to vidí také Ivo Možný, podle kterého rodiče díky účinné antikoncepci mohou v posledních desítkách let omezovat počet dětí a v průměru jich mají méně, než bylo zvykem dřív. (Možný 2006: 22) Těžko říct, zda strategie plodnosti udávají členové společnosti nebo společnost sama. Pokud vycházíme z myšlenek Bourdieuho, jde o kombinaci obou vlivů. Jedinci ve společnosti mohou pomocí prostředků omezit počet dětí, zároveň je na ně vyvíjen tlak společnosti, aby děti měli méně a nevěnovali jim celý svůj život. Mají se co nejdéle a nejvíce vzdělávat, po studiu získat práci a snažit se profesně růst, aby vydělávali hodně peněz a mohli tak jednou uživit rodinu. Důraz je kladen na ekonomický kapitál, až s ním je možné myslet na reprodukci. Lidé ve společnosti jsou tímto tlakem zformováni (a zdeformováni) a sami se ženou za vzděláním, nejlepším zaměstnáním a penězi. V takovéto společnosti není čas na svatbu v brzkém věku, rození dětí, zůstávání s nimi doma a věnování jim co největší péče. Ženy se dnes ženou za kariérou podobně jako to dříve dělali jen muži. Není to ale jejich vina - společnost chce vidět ženy úspěšné, protože jim přisoudila stejné postavení, jako mají muži.

V dnešní společnosti se tedy setkáváme s poněkud problematickou reprodukční strategií, kdy ženy odsouvají založení rodiny a někdy tak dlouho, až je to z biologického hlediska nemožné. Možná až v této chvíli si uvědomí tikání svých biologických hodin, které doteď slyšet nechtěly nebo nemohly přes pracovní nasazení. Určitě jsou ale mezi ženami i ty, které děti nechtějí a ani později po nich netouží. Zároveň se dnes setkáváme i s jiným trendem v reprodukční strategii, s modelem rodiny s jedním rodičem, nejčastěji svobodnou matkou. V některých případech dokonce ženy tuto reprodukční strategii dobrovolně volí, kdy si myslí, že muže ke svému životu a vytvoření rodiny nepotřebují. Alespoň ne déle, než otěhotní. A je otázkou, kdy ženy ani k tomuto aktu nebudou potřebovat muže, ale technologie.

Muži byli dříve do reprodukce společnosti zapojeni zplozením dětí a zabezpečením potomků i manželky. Přinášeli do domácnosti finance a svou prací a kariérou určovali společenský status rodiny, což ve své teorii říká Parsons (Možný 2006: 54). V dnešní době může otec zůstat na rodičovské

dovolené místo matky a umožnit jí tak dále se realizovat v profesním životě. Využívá to ale jen malé procento rodin. Možná proto, že ženy by do domácnosti nepřinášely tolik financí jako jejich partneři, možná zkrátka ženy nechtějí odejít od svého malého dítěte, na které se těšily celých devět měsíců. Po této době je mezi matkou a dítětem přece jen silnější a nějak jiné pouto, než jaké se vyvine mezi otcem a dítětem, čímž ale nechci toto pouto znehodnocovat. Z tohoto pohledu se strategie moc nezměnila, mnoho mužů stále živí svoji rodinu (zejména v době mateřské dovolené partnerky). Mnohé ženy se ale stávají ekonomicky soběstačné a nezávislé na muži, který tak ztrácí svoji tradiční roli živitele rodiny. Změna jeho role může vést k situaci, o které jsem mluvila výše, a to k modelu rodiny jen s matkou, která muže k rodině nepotřebuje. V tomto případě jistě dochází ke změně reprodukční strategie.

Podobně jako strategie plodnosti se změnily i ty ostatní. Dá se to očekávat, z tvrzení Bourdieuho, že reprodukční strategie se dají rozdělit, ale nadále se ovlivňují. (Bourdieu 2002: 81) Sňatkové strategie dříve zajišťovaly biologickou reprodukci společnosti, jinými slovy, děti se rodily z manželství a to mělo na reprodukci monopol. O tomto jevu píše v souvislosti s tradiční společností také Možný, který tvrdí, že monopol rodiny na plození dětí již skončil a roste počet dětí, které přišly na svět z jiného svazku než z manželství. (Možný 2006: 21) Rodina pak buď funguje jako celek i bez sňatku, nebo nastává jiná situace, a to svobodná matka sama s dětmi. Některé z těchto žen s otcem svých dětí ani nežily a použily ho pouze k získání svého cíle mít dítě. V dnešní společnosti vidíme, že sňatek již dávno není jediným způsobem, jak mít dítě. Nejspíš i proto se instituce manželství krůček po krůčku vytrácí. Mnoho lidí v ní vidí jen list papíru z úřadu.

Pokud se na reprodukční strategie moderní společnosti našeho kulturního okruhu podíváme, možná nás napadne, kam naše společnost spěje? Stanou se muži nepotřební díky moderním technologiím v oblasti asistované reprodukce? Budou ženy zastávat názor, že muži jsou jen překážka a děti vlastně taky, zejména v cestě za kariérou? Nedokáží odpovědět. Můžeme ale říct, že ideálem značné části společnosti nadále je úplná rodina a že stále existuje spousta žen i mužů, kteří se vzájemně potřebují, věří na manželství a jejich hlavním cílem je rodina, kterou přispějí k reprodukci společnosti.

Použitá literatura:

Bourdieu, P. 2002. "Reprodukční strategie a formy nadvlády". Sociální studia, č. 8/2002, s. 77-91.

Velmi dobré

Silvia Zaťková Reprodukčné stratégie

Ako prvé si definujeme čo myslíme pod pojmom reprodukcia. Bourdieu reprodukciu vníma ako široký pojem zahrňujúci biologické investičné stratégie (plodnosť a profylaxia), dedičské stratégie, vzdelávacie stratégie a ekonomické investičné stratégie [Bourdieu 2002: 81]. Tieto stratégie sú podporované jednotlivými nástrojmi.

Podstatou Bourdieuho prístupu je vznik sociálneho pola, v ktorom sa aktér nachádza. Je to pole tvorené ekonomickým a kultúrnym kapitálom. Tento prístup vysvetľuje jednotlivé distinkcie nie len medzi rôznymi spoločnosťami, ale aj priamo v nich. V rámci pola vzniká habitus, ktorý prijíma štruktúry, ale zároveň aj produkuje. „Dispozícia habitu má tendenciu spontánne reprodukovať podmienky svojej vlastnej produkcie“ [Bourdieu 2002: 82]. Pre naše vysvetlenie reprodukcie je podstatný kultúrny kapitál, ktorý sa v spoločnosti ukazuje napríklad ako dosiahnuté vzdelanie. Preto vzdelanie je faktorom ovplyvňujúci habitus.

Netvrdíme, že ekonomické postavenie nemá dopad na reprodukčné stratégie, také tvrdenie by bolo mylné. Nami kladený cieľ bude ukázať rozdiely stratégií na základe vzdelania u mužov a žien. Ono koniec koncov kultúrny a ekonomický kapitál sa navzájom ovplyvňujú. Naším východiskom je, že zmeny, ktoré nastali sú zrkadlom ekonomického systému a tlaku na finančné zázemie. Tento tlak nie je rovnaký pre všetkých, stále existujú skupiny ľudí, ktorí stoja na tradičných hodnotách. Jedná sa o postmodernú situáciu, kedy spoločne žijú ľudia z rôznych svetov [Beck 2011].

Prístup k reprodukčným stratégiám je odlišný u mužov a u žien. Jednoduchým vysvetlením je odlišná dynamika životného cyklu a odlišných sociálnych očakávaní. Ďalším podporným argumentom je aj fakt, že spoločnosť je diferencovaná, pričom u žien sú rozdiely výraznejšie [Hašková 2006]. Naším predmetom sú stratégie plodnosti a stratégie smerujúce k manželstvu. Česká spoločnosť po 70. rokoch prešla radou radikálnych zmien (pokles uzatváraní manželstiev a pôrodnosti) [Rabušic 2001, Sobotka, Zeman, Kantorová 2003 in Kreidl, Hrešanová 2007 in Mareš, Hofírek]. Preto náš záujem bude smerovať práve k alternatívnym prístupom. Podľa Bourdieuho sú tieto stratégie zameniteľné, keďže vytvárajú systém. Ako príklad uvádza pri zlyhaní manželstva stratégiu plodnosti [Bourdieu 2002: 82].

Najprv sa zameriame na ženy, na ktorých vlastne celá reprodukcia stojí, keďže ony sú tie, ktoré rodia. Prístup k materstvu sa postupom času zmenil, materstvo ako hodnota sa časom degradovala. Stala sa z toho len voľba. Zmena hodnoty sa odzrkadlila na počte detí, ktoré ženy rodia. Na jednu ženu pripadá 1,45 detí [Český statistický úrad: 2013]. Takto nízka pôrodnosť dostáva spoločnosť do neudržateľného stavu. Kto teda nerodí? V kategórií vzdelania, sú to práve vysokoškolačky, ktoré si aj rodiny zakladajú neskôr. Naskytá sa nám vysvetlenie, že tieto ženy tvoria pár s mužmi s rovnakým vzdelaním. Čiže zakladanie rodiny je oneskorené pre iné reprodukčné stratégie, a to vzdelanostné.

Pozrieme sa teda na zameniteľnosť stratégií v rámci reprodukčných stratégií. Stretávame sa s hypotézou, že vzdelávacia stratégia je nahrádzaná za biologicko investičnú. Ak chceme pokračovať v rozvíjaní tejto hypotézy je potrebné si uvedomiť, že za jednotku analýzy považujeme rodinu v širšom zmysle. Vzdelávacia stratégia totiž môže mať veľký význam pre rodinu s viac deťmi, kedy ich kultúrny kapitál je vyšší ako ekonomický. V prípade, že sa rodina chce udržať v rámci pozície, „obetuje“ len niekoľko detí do vzdelávajúceho systému. Tento prístup sa dnes môže zdať v súčasnosti ako zastaraný a skôr objasňujúci praktiky dôb minulých. Je tomu ale naozaj tak? Odpoveď môže byť na oboch stranách. Prikláňame sa skôr k myšlienke, že tieto stratégie sú tie, ktoré vytláčajú stratégie plodnosti do vyššieho veku a tak sa uplatňuje zmena dynamiky životného cyklu žien, ktorá potom ovplyvňuje počet narodených detí.

Otvoríme aj otázku či vôbec rodina, kde sú obaja vysokoškolsky vzdelaní, potrebuje väčší počet detí ako jedno alebo dve. Vysokoškolské vzdelanie znamená investíciu, ktorá ma niest' výhody v pozícií na pracovnom trhu (nejedná sa len o ekonomický kapitál, skôr máme na mysli, to čo daná pozícia

znamená v kultúrnom kontexte). Udržanie takého postavenia je značne komplikované s väčším počtom detí. Náhradou stratégie plodnosti je teda symbolické investovanie, udržiavanie si statusu a vzťahov, ktoré jedinec získava počas štúdia na vysokej škole. Titul nie je hlavným produktom vysokých škôl. Pre ženy vysokoškoláčky je tak voľba menšieho počtu detí pochopiteľná. Reprodukčné stratégie tvoria systém, ktorý je výsledkom nezvratného procesu. Jednotlivé stratégie tak majú svoje chronologicky presne vymedzené miesto, pretože každá jednotlivá stratégia musí kalkulovať s výsledkami predchádzajúcej stratégie [Bourdieu 2002].

Akým spôsobom došlo k zmene reprodukčných stratégií u mužov? V tomto prípade sa budeme zameriavať na dĺžku uzatvoreného manželstva. Výskumy ukázali, že vysokoškolsky vzdelaný muž má o ¼ menšiu pravdepodobnosť, že sa rozvedie, a že jeho prvá žena porodí druhé a ďalšie dieťa mimo tento vzťah [Fučík in Mareš, Hofírek]. Tento fakt, výrazným spôsobom mení koncept rodiny ako stabilnej jednotky. Rozvody sú v súčasnosti temer bežným javom, až polovica manželstiev sa rozvádza. Do tohto čísla sú už, ale započítané aj viac násobné manželstvá. Vieme, teda, že faktorom rozvodovosti je dosiahnuté vzdelanie (platí aj u žien). Prečo sa teda rozvádzajú ľudia s nižším vzdelaním?

Tieto partnerstvá sú uzatvárané neskôr. V roku 1983 bol priemerný vek vysokoškolsky vzdelaného muža uzatvárajúceho manželstvo 26 rokov, u maturanta to bolo 24 a vyučený muž 23 rokov [Možný 1983]. Z toho môže plynúť, že partneri mali kratší čas na zoznámenie a zhodnotenie vhodnosti jeden druhého. Nestihla sa vytvoriť dostatočne silná dôvera, ktorá je výsledkom komunikácie. Komunikácia je základným predpokladom pre udržanie vzťahu [Giddens 2000].

Muž, ktorý nemá vysokoškolské vzdelanie pravdepodobne tvorí pár so ženou, ktorá rovnako nemá vysokoškolské vzdelanie. V takýchto prípadoch môže rodina zastávať tradičné pojetie rodiny o viacerých detí. Rozpadom manželstva tak nekončí stratégia pôrodnosti, len sa presúva na druhého partnera.

Za súčasný stav reprodukčného chovania môže zmena systému, a teda orientácia na ekonomické ciele. To čo je, ale zaujímavejšie je diferencovanosť spoločnosti na základe kultúrneho kapitálu, ktorý sme si konceptualizovali ako vzdelanie. Vzdelanie sa stalo významným faktorom, ktorý mení prístup k rodine ako u žien, tak aj mužov. Ženy sa môžu ocitnúť na hrane kariéristky, muži naopak sa nevedia vysporiadať so vzťahom, ktorý sa stal podľa Giddensa demokratickým, a tak náchylný

k rozvratu. Tento stav je zapříčiněn aj zmenami mužských a ženských rolí v společnosti a neustálým hľadáním cesty rovnosti medzi pohlaviami.

Zdroje:

Beck U. 2011. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: SLON.

Bourdieu P. 2002. *Reprodukční strategie a formy nadvlády*. *Sociální studia*, č. 8/2002, s. 78-91.

Giddens A. 2000. *Unikající svět*. Praha: SLON.

Křížková A., Maříková H., Hašková H., Bierzová J. 2006. *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita*. Praha: SOÚ AV ČR.

Mareš P., Hofírek O. 2007. *Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze*. *Sborník z konference*. Brno: IPS.

Možný I. 1983. *Muž v zaměstnání a v rodině zaměstnané ženy*. Brno: Universita J. E. Purkyně.

Český statistický úřad. 2013. „Porodnost a plodnost.“ *Český statistický úřad* [online]. Praha. [cit. 28. 11. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/D600220574/\\$File/400713a4.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/D600220574/$File/400713a4.pdf).